

DÎVÂN-İ KEBİR'DE SÖZ VE SÖZÜN ÖNEMİ

PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY *

Öz

“Canım bedenimde oldukça, ben Kur'an'ın kölesiyim,
Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıym;
Birisi sözlerimden, bundan başka bir söz naklederse,
Ondan da bezmişim, o sözden de bezmişim.”

diyen büyük mutasavvıf, fakih, şair ve düşünür Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin (1207-1273) eserlerini okuduğumuzda sözle ilgili birçok hususa temas ettiğini görürüz. Mevlâna; dinî ve tasavvufî konulara yer verdiği, İslâm edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan *Mesnevî*'sinde; gazel, kaside, terciât ve rubailerden oluşan *Dîvân-ı Kebîr*'inde; dinî ve tasavvufî sohbetlerinin yer aldığı mensur eserleri *Fîhi Mâ Fîh* ile *Mecâlis-i Seb'a*'sında ve hatta aile bireyelerine, dostlarına ve zamanın ileri gelenlerine yazdığı *Mektûbât*'ında söz ve sözle ilgili çok önemli bilgiler vermiş ve bunları okuyup uygulamayı tavsiye etmiştir. Bu çalışmada; Mevlâna'nın genelde dinî ve tasavvufî gazel, kaside, terciât ve rubailerden oluşan *Dîvân-ı Kebîr*'inde söz ve sözle ilgili hususlar tespit edilip incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna Celâleddin, *Dîvân-ı Kebîr*, Söz, Sözün Önemi.

ABSTRACT

“As long as I live I am a slave to the Qur'an;

* PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Persian Language and Literature. Email: veyis0065@hotmail.com; drve-yis@atauni.edu.tr. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-82145526>. (Makale Geliş Tarihi: 02.07.2020/Kabul Tarihi: 30.07.2020).

I am the ground of the chosen Muhammad's way;

Whoever carries a word of me apart from this,

I am complaint of him and I am complaint of those words, too."

Says the great soufi, scholar, poet, and thinker Mawlāna Jalāladdin Rumi (1207-1273) and when we read the works of him, we see that he touches many issues related to the word. Mawlāna gives a plethora of information about and related to the word and recommends the recitation and performance of such in one of the most important works of Islamic literature, Mathnawi which covers religious and mystical issues; in *Dīvān-ı Kabīr*, which consists of ghazals, qasida, tarjī'āt and rubāis/quatrains; in *Fīhi Mā Fīh* and *Majālis-i Sab'a* which contain his religious and mystical conversations and even in *Maktūbāt* (Letters) where he addresses to his family members, friends and notables of that time. In this study; the issues about and related to words were determined and examined in Mawlana's *Dīvān-ı Kabīr* which in general is composed of religious and mystical ghazals, qasida, tarjī'āt and rubāis.

Keywords: Mawlāna Jalāladdin, *Dīvān-ı Kabīr*, Word, The Importance of Word.

چکیده

"من بنده قرآنم اگر جان دارم

من خاک در محمد مختارم

گر نقل کند جزاین کس از گفتارم

بیزارم از او وز این سخن بیزارم"

این سخنان صوفی بزرگ، فقیه، شاعر و دانشمند مولانا جلال الدین رومی (1207-1273) بوده با نگاهی ژرف به سخنانش به نکات زیادی می توان پی برد. مولانا در مثنوی که از جمله مهمترین آثار ادبیات اسلامی است به موضوعاتی دینی و تصوف جای داده است و بصورت غزل، قصیده، ترجیعات و رباعیات سروده است. در دیوان کبیر آثار منشور گفتمان های دینی و عرفانی را جای داده و در فیه ما فیه، مجالس سبعة و در مکتوباتش در خصوص سخن اطلاعات جامعی را به اطرافیانش منتقل کرده است. در این مقاله غزلیات،

قصاید، ترجیعات و رباعیات دینی و عرفانی دیوان کبیر که در آن از سخن بحث به میان آورده شده تثبیت ارزیابی شده است.

کلید واژه‌ها: مولانا جلال‌الدین، دیوان کبیر، سخن، اهمیت سخن.

GİRİŞ

Allah, ilk insan olarak Âdem'i yaratmış ve ona doğrudan veya elçileri vasıtasıyla konuşmayı, isimleri, kavramları yani bütün ilimleri öğretmiş, görev ve sorumluluğunu bildirmiştir. Âdem ve onun soyundan gelenler, içlerinde yanlış yola sapanlar olmakla birlikte-, Allah'ın kendilerine verdiği aklı, zihni, ahlâkî vb. meziyetlerle hem Allah'a kulluk vazifelerini yapmaya hem de yeryüzünde Allah'ın hükümlerinin yerine getirilmesini sağlamaya çalışmışlardır.

Söz, konuşma ve hitabet sanatı, ilk insanla birlikte başlamıştır. Allah Teâlâ, önce de ifade edildiği gibi birçok ilim ve bilginin yanında görev ve sorumluluklarını da Âdem'e öğretmiş, o da bunları eşine ve çocuklarına, çocukları da kendi aile bireylerine öğretmişlerdir. Bu durum, nesilden nesile günümüze kadar gelmiş ve kıyamete kadar da devam edecektir. Kur'ân-ı Kerim'de ve diğer kutsal kitaplarda peygamberlerin, halka, ileri gelenlere, küçük, büyük herkese nasıl davranacakları, birbirleriyle nasıl konuşacakları, yükümlülük ve sorumlulukları bildirilmiştir. Peygamberlerin halifeleri olan veliler, erenler, edipler, bilgeler ve hatta bütün insanlar, onlardan öğrenmiş oldukları bu yükümlülük ve sorumlulukları, söz, konuşma ve hitabet sanatıyla birbirlerine anlatmış, birbirlerini bilgilendirmişlerdir.

Bu edip ve bilgelerden biri de Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'dir. Mevlâna, *Mesnevî*, *Fîhi Mâ Fîh*, *Dîvân-ı Kebîr*, *Mecâlis-i Seb'â ve Mektûbât*'tan oluşan eserlerinde söz ve sözün önemine; sözün içeriğine, niceliğine, niteliğine, nasıl ve ne şekilde söyleneceğine, zamanına, mekânına, muhatabına yani yerinde ve adamına göre söylenmesine ve benzeri birçok yönüne değinmiş, okuyucusuna veya dinleyicisine çok önemli bilgiler vermiştir.

Mevlâna, çalışmamızın konusu olan *Dîvân-ı Kebîr*'de bazen bir ya da birkaç beyitte bazen de bağımsız birkaç manzumede söz ve sözün önemiyle ilgili hususlara temas etmiş ve onları yerine ve adamına göre son derece akıcı ve anlaşılır bir dille işlemiştir.

Bu çalışmada söz ve sözün önemiyle ilgili tespit edilen beyitler veya manzumeler Farsça metinleri ve manzum çevirileriyle birlikte verilmiştir.

DİVÂN-I KEBİR'DE SÖZ VE SÖZÜN ÖNEMİ

Söz, ya dille söylenir ya gönülle, ya bakışla ya da susarak hâl diliyle.

Mevlâna, kâl diliyle yani ağızdaki dille söz söylemekten ziyade hâl diliyle söz söylemeyi hatta susarak konuşmayı yeğlemiştir; çünkü susmak, susarak konuşmak, ağızdaki dilden daha etkilidir; sükût içinde söylenen sözler, aynada görünen şekiller güzel yüzler gibidir, daha güzel, daha hoş görünür. Dilden çıkan söz, kibir verir, boyuna savaş çıkarır, yolda toz koparır; çünkü sözde varlık belirtisi vardır; büyüklenmeye, gösterişe sebep olur; Rafîzî gibi her an Ali'yi Ömer'le savaştırır durur; insanı, onun kulluğunu, yalvarıp yakarmasını yer bitirir. İnsanın susması, susarak konuşması gerekir; çünkü insan dilsiz, dudaksız da sözler söyleyebilir; hatta bütün kulaklardan gizli şeyler söyleyebilir; toplumun içinde de söylese o sözleri muhatabından başkası duymaz, algılamaz.

عاشق خموش خوشتر دریا به جوش خوشتر

چون آینه‌ست خوشتر در خامشی بیان‌ها

Âşık! Susmak daha hoştur, denizin coşması daha hoştur;

Sükût içinde söylenen sözler, ayna[da görünen şekiller] gibi daha hoştur.¹

گفت زبان کبر آورد کبریت نیازت را خورد

شو تو ز کبر خود جدا در کبریا آویخته

Dilden çıkan söz kibir verir, kibrin de yer, bitirir yalvarıp yakarmanı;

Sen terk et kibri, büyüklenmeyi, sarıl Allah'a, [terk etme Yaradan'ı].²

ای همراه راه بین بر سر راه ماه بین

لیک خمش سخن مگو گفت غبار می کند

¹ Mevlânâ Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems* (tsh. Bedî'uzzaman Fîrûzanfer), Tahran 1374 hş., I, 119 (Gazel 192/5).

² Mevlâna Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 853 (Gazel 2275/28).

Ey yoldaş! Yolu gör, Ay'ı gör yol başında;
Ama sus, konuşma, çünkü söz, toz koparır [yolda].³

گفتن همه جنگ آورد در بوی و در رنگ آورد
چون رافضی جنگ افکند هر دم علی را با عمر

Söz söylemek, hep savaş çıkarır; kibre, gösterişe sebep olur;
Rafızî gibi her an Ali'yi Ömer'le savaştırır durur.⁴

با تو سخنان بیزبان خواهم گفت
از جمله گوشها نهان خواهم گفت
جز گوش تو نشنود حدیث من کس
هر چند میان مردمان خواهم گفت

Sana dilsiz, dudaksız sözler söyleyeceğim;
Bütün kulaklardan gizli şeyler söyleyeceğim.
Senin kulağından başka kimse duymaz sözlerimi,
Gerçi [sözlerimi] insanların içinde söyleyeceğim.⁵

Evet, insan, sadece dille değil, bazen bakarak da söz söyler, konuşur.
Hz. Peygamber'in bakış mızrağı gibi, gönüllere işler, tesir eder; öyle ki Ay
halesinin kalkanını bile ikiye böler.

چو یک سواره مه را سپر دو نیم شود
سنان دیده احمد چه دلگزار بود

Ahmed'in bakış mızrağı nasıl işler gönüllere?
Ay halesinin kalkanını bile böler ikiye.⁶

Yukarıda da ifade edildiği gibi susmak, susarak konuşmak en etkili ko-
nuşma yöntemidir. Mevlâna, bu hususu sıklıkla dile getirir; susmayı, söz

³ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 245 (Gazel 556/17).

⁴ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 463 (Gazel 1172/24).

⁵ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1285 (Rubai 222).

⁶ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 378 (Gazel 938/9).

makamını aramamayı öğütler. O, cana can katan sözü susarak söylemenin daha iyi ve daha etkili olduğunu söyler; söz makamının afyon özelliği taşıdığını, insanı uyuşturduğunu, bundan uzak durmak gerektiğini dile getirir.

خامش کن و جاه گفت کم جوی

کاین جاه مزاج بنگ دارد

Sus, konuşma; söz makamını arama;

Çünkü afyon özelliği vardır bu makamda.⁷

بس کنم این گفتن و خامش کنم

در خمشی به سخن جان فزا

Susayım, bırakayım söz söylemeyi;

Cana can katan sözü susarak söylemek daha iyi.⁸

عین پنهان داشتن شد علت پیدا شدن

بی لسانی می شود بر رغم ما عین لسان

Gizlemek, bizzat [o şeyin] meydana çıkmasına sebep olur;

Susmak, dilsiz kesilmek, bize rağmen dilin ta kendisi olur.⁹

Söz söylemek çocukluktur, susmaksa adamlıktır, erliktir. Evet, asıl olan susmaktır, konuşmak, söz söylemek değil. Öfkelenildiği zaman, öfkesine hâkim olmak nasıl övülmüşse, sözün kızıştığı, meclisteki insanların birbirlerini incitip üzdüğü, hatta birbirini kırıp geçirdiği, kavga ve savaş çıkardığı bir ortamda susmak, sessiz kalmak da övgüye lâyık, son derece önemli bir erdemdir, adamlıktır, mertliktir.

طفلی است سخن گفتن مردی است خمش کردن

تو رستم چالاکی نی کودک چالیکی

Çocukluktur söz söylemek, adamlıktır, mertliktir susmak, sessiz kalmak;

⁷ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 290 (Gazel 694/13).

⁸ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 142 (Gazel 251/15).

⁹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 729 (Gazel/Kaside 1940/24).

Sen çevik bir Rüstem misin? Hayır, çocuksun, oynuyorsun çelik çomak.¹⁰

Konuşmacı, muhatabın veya dinleyicinin seviyesini, hassasiyetini, duygularını, inanç ve değerlerini de göz önünde bulundurmalıdır. Mevlâna bu hususu somut örneklerle dile getirir.

چو زانوی شتر تو گشاده شد ز عقال
اگر چه خفته بود طایرست در تحقیق
همی دود به که و دشت و بر و بحر روان
به قدر عقل تو گفتم نمی کنم تعمیق

Senin devenin dizindeki bağ çözülünce,
Uykuya dalsa bile uçar gerçekler [âlemin]de.
Koşar durur dağda, ovada, karada ve denizde;
Aklının miktarınca söyledim, gitmiyorum derine.¹¹

آمد دگری از ده هین دیگ دگر برنه
گر تاج گرو کردی از رهن کمر برگو
گر رافضیی باشد از داد علی در ده
ور ز آنک بود سنی از عدل عمر برگو

Köyden bir başkası geldi, bir başka tencere koy [ateşe, acele et];
Tacını rehin verdiysen, kemerini de rehin vermekten bahset.
[Konuştuğun] Rafızî¹² ise Ali'nin cömertliğinden söz et,

¹⁰ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 956 (Gazel 2568/7).

¹¹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 511 (Gazel 1312/9-10).

¹² Rafızî: Terk eden anlamına gelir. İmam Huseyn'in oğlu Zeyd, Emevilere karşı durunca, yanındakiler Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer hakkındaki fikrini sormuşlar, o da onlar hakkında ancak hayırlı söz söylerim deyince birçok kişi kendisini terk etmişti. Emeviler tarafından 739'da asılan Zeyd'i terk eden Şîa taifesine Rafızî denmiştir. Sonradan Sünnîler bu sözü umumileştirmişler ve bütün Şîa'ya Rafızî demişlerdir [Mevlâna Celâleddin, *Dîvân-ı Kebîr* (haz. Abdülbâki Gölpinarlı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, VII, 700].

[Konuştuğun] Sünnî ise Ömer'in adaletinden bahset.¹³

Konuşmacı, bazı sözleri söyleyebilmesi için kendisi gibi birini, sözden ve hâlden anlayan veya o hâli yaşamış olan, söz gibi bitimsiz, ölümsüz bir kulak sahibini, bir akıl erini arar; bulursa söyler; bulamazsa, orada bulunan birkaç kişiye başka şeyler söyler, anlatır; ama bunu da fazla uzun tutmaz, derine dalmaz; susar, sözlerinin tamamını söylemez.

دهان بر بند و خامش کن که نطق جاودان داری
سخن با گوش و هوشی گو که او هم جاودان باشد

Ağzını kapat, sus; çünkü bir söze sahiptin ki bitimsiz, sonsuz;
Bir kulağa, bir akla söz söyle ki o da olsun ölümsüz, sonsuz.¹⁴

دلی بیابد تا این سخن تمام کنم
خراب کرد دلم را چنان دلارامی

Bir gönül gerek ki tamamlayayım bu sözü;
Gönle huzur veren böyle bir dilber harap etti gönlümü!¹⁵

فروکشیدم و باقی غزل نخواهم گفت
مگر بیابم چون خویش دوزخ آشامی

Sustum, söylemeyeceğim gazelin kalan kısmını;
Belki bulurum benim gibi cehennem için birini.¹⁶

مرا عاشق چنان باید که هر باری که برخیزد
قیامت‌های پر آتش ز هر سوی برانگیزد
دلی خواهیم چون دوزخ که دوزخ را فرسوزد
دو صد دریا بشوراند ز موج بحر نگریزد

¹³ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 816 (Gazel 2175/11-12).

¹⁴ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 250 (Gazel 568/20).

¹⁵ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1132 (Gazel 3058/9).

¹⁶ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1132 (Gazel 3058/14).

ملکها را چه مندیلی به دست خویش درپیچد
 چراغ لایزالی را چو قندیلی درآویزد
 چو شیری سوی جنگ آید دل او چون نهنگ آید
 بجز خود هیچ نگذارد و با خود نیز بستیزد
 چو هفت صد پرده دل را به نور خود بدراند
 ز عرشش این ندا آید بنامیزد بنامیزد
 چو او از هفتمین دریا به کوه قاف رو آرد
 از آن دریا چه گوهرها کنار خاک درریزد

Bana öyle bir âşık gerek ki her kalktığında,
 Ateş dolu kıyametler koparmalı her yanda.

Cehennem gibi bir gönül isteriz ki yakıp yandırsın cehennemi;
 Kaçmasın deniz dalgasından, dağıtsın, karıştırsın yüzlerce denizi.
 Kralları bir mendil, bir sarık gibi dürsün büksün elinde;
 Sönmeyen ışığı bir kandil gibi assın [gökyüzünde].
 Aslan gibi savaşa girsin, timsah gibi olsun gönlü de;
 Bırakmasın kendinden başka kimseyi; savaşsın kendisiyle de.
 Gönlün yedi yüz perdesini yırtıp parçalamalı ışığıyla;
 Arş'tan şu ses gelmeli ona: Maşaallah, Allah'ın adıyla!
 O, yedinci denizden Kafdağı'na doğru yöneldiğinde,
 O denizden nice inciler saçar yeryüzünün eteğine.¹⁷

Mevlâna gibi erenler, bazen mahrem sözleri mahrem olmayanların kulağına gitmesin, yabancılar o sözleri duymasınlar diye geceleri susarak nalar atarlar; her ham kişinin burnu bu güzel kokuyu almasın diye vefa tenceresinin üstünü kapatırlar. Mevlâna'ya göre bu, cimrilik değildir; zira gülsuyunu fare yuvasına dökmenin bir faydası yoktur; uygun da olmaz.

¹⁷ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 251 (Gazel 574/1-6).

Onun için erler, gece vaktini beklerler; çünkü gece oldu mu halkın coşkusunu diner, herkes evine gider, uykuya dalar; artık coşup kükreme sırası Mevlâna ve onun gibi olan erlerdedir.

ما نعره به شب ز نیم و خاموش
تا درنرود درون هر گوش
تا بو نبرد دماغ هر خام
بر دیگ وفا نهیم سرپوش
بخلی نبود ولی نشاید
این شهره گلاب و خانه موش
شب آمد و جوش خلق بنشست
برخیز کز آن ماست سرجوش

Biz, susarak nara atarız gece vaktinde;

Her kulağa gitmesin diye.

Kokusu her ham kişinin burnuna gitmesin diye

Kapak kapatırız vefa tenceresine.

Cimrilik değil; ama lââyık da olmaz, uygun da

Şu şöhretli gül suyu [gitsin] fare yuvasına!

Gece oldu; halkın coşkusunu dindi;

Kalk, artık bizde coşma nöbeti.¹⁸

İnsanın ağzı, şeker gibi tatlı sözlerle dolup taşsa da bir anda coşup kükrememeli; boş şeylerle ve bayağı kişilerle uğraşmamalı; onlardan şikâyetçi olmamalıdır.

ای تن دهنه پر از شکر شد
پیشته گله نیست هیچ مخروش
ای چنبره دف رسن گسستی

¹⁸ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 486 (Gazel 1241/1-4).

با چرخه و دلو و چاه کم کوش

Ey beden! Ağzın doldu taştı şekerle;
Fazla şikâyet etme, bağırma, kükreme.

Ey tef çemberi, ipini kopardın;
Gökle, kovayla, kuyuyla uğraşmayasın.¹⁹

Ruhsuz insanlarla konuşmak, cansız şekillerle konuşmak gibidir; konuşmacıyı bıktırır, usandırır. Can aslanı gibi, o da çok avlandığı zaman tavşan avlamaktan usanır. Tavşan nedir? Cansız şekiller. Bu tür şekiller hamamlarda da vardır, hem de çoktur.

چون گشت شکار شیر جانی
ببزار شد از شکار خرگوش
خرگوش که صورتند بی جان
گرمابه پر از نگار منقوش

Galiba can aslanı [çok] avlandı,
Tavşan avlamaktan usandı.
Tavşan dediğin [nedir?] Cansız şekiller;
Hamamda dopdolu çizilmiş resimler.²⁰

Her söz, herkese söylenmeyeceği gibi can sözü de şekle, surete, nefse söylenmez; aksi halde bu, ölü deveden süt sağmağa girişmektir.

با نفس حدیث روح کم گوی
وز ناقه مرده شیر کم دوش
Şekle, nefse can sözünü söyleme;
Ölü deveden süt sağmaya girişme.²¹

¹⁹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 486 (Gazel 1241/7-8).

²⁰ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 486 (Gazel 1241/9-10).

²¹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 486 (Gazel 1241/11).

Peygamberler, veliler, dostlar, hatipler, vaizler, büyükler ve ileri gelenler konuşurken, onlara soru sorulmamalı, sessizce dinlenmelidir; çünkü onlar, özellikle veliler ve dostlar, dinleyicinin ne soracağını bilir, anlarlar; onlar, soru sormadan da cevap verirler.

خاموش کن که دوست مجیب است بی‌سال

نظاره کرم کن و ترک کلام کن

Sus; çünkü dost, cevap verir soru sormadan;

[Ona] bak, onu seyret, vazgeç konuşmaktan.²²

İnsanın söyleyecek, konuşacak çok sözü olabilir; bunun için, sözden anlayan, sözüne mahrem olacak bir kişinin, bir eşin olması gerekir; yoksa ateşli düşüncelerle dolu olsa, düşünce askerleri gelip çatsa da keskin aklına ve söz bilirliliğine rağmen susar, konuşmaz. Söz, sözden anlayana, insan olana söylenir, insanlarla konuşulur; yalnızken, sözünü dinleyecek bir adam veya bir mahrem yokken, hiç kimse gönül sırrını kapıya, duvara söylemez, leş yiyen tabiat köpekleriyle oturup kalkmaz, onlarla dost olmaz.

من خمش کردم به ظاهر لیک دانی کز درون

گفت خون آلود دارم در دل خون خوار خود

درنگر در حال خاموشی به رویم نیک نیک

تا ببینی بر رخ من صد هزار آثار خود

این غزل کوتاه کردم باقی این در دل است

گویم ار مستم کنی از نرگس خمار خود

ای خموش از گفت خویش و ای جدا از جفت خویش

چون چنین حیران شدی از عقل زیرکسار خود

ای خمش چونی از این اندیشه‌های آتشین

می‌رسد اندیشه‌ها با لشکر جرار خود

²² Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 769 (Gazel 2050/9).

وقت تنهایی خمش باشند و با مردم بگفت
 کس نگوید راز دل را با در و دیوار خود
 تو مگر مردم نمی یابی که خامش کرده ای
 هیچ کس را می نبینی محرم گفتار خود
 تو مگر از عالم پاکی نیامیزی به طبع
 با سگان طبع کآلودند از مردار خود

Ben, görünüşte sustum, fakat bilirsin ki içimde,
 Kanlara bulanmış sözlerim var kan içen gönlümde.
 Ben susarken yüzüme iyi bak iyi,
 Bak da göresin yüzümde yüzbinlerce eserini.
 Bu gazeli kısa kestim, geri kalanı gönlümde;
 Söylerim, sarhoş edersen beni o mahmur gözlerinle.
 Ey sözünü söylemeyip susan, ey eşinden ayrı düşen;
 Nasıl böyle şaşırıp kaldın, o keskin aklına rağmen?
 Ey suskun! Nasılsın bu ateşli düşüncelerle,
 Gelip çatarken düşünceler, katil askerleriyle?
 Yalnızken susarlar; ama konuşurlar insanlarla.
 Kimse, gönül sırrını söylemez kapıya, duvara.
 Yoksa adam mı bulamıyorsun da susup kalmışsın böyle?
 Hiç kimseyi mahrem görmüyor musun sözlerine?
 Meğer sen temiz âlemdensin, mizaç olarak karışmıyorsun,
 Leşe bulaşmış tabiat köpekleriyle oturup kalkmıyorsun.²³

İnsanın söylediği sözle Kur'an nuru arasında yüz binlerce fark vardır; onun için Kur'an okunurken, Kur'an ayetleri konuşulurken, susmak, dinlemek gerekir; onun üstüne söz söylemek, o söze eksikmiş gibi fazladan bir şeyler eklemek doğru değildir. Allah'ın "susun" emrine kulak vermek, susup dinlemek, onu kabul etmek gerekir. Çünkü Allah Teâlâ, "Kur'an

²³ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 309 (Gazel 745/7-14).

okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki rahmete eresiniz.” (7 A'râf 204) buyurmuştur.

خاموش که صد هزار فرق است

از گفت زبان و نور فرقان

Sus; çünkü yüz binlerce fark vardır,

Dil sözüyle Furkan nuru arasında.²⁴

خاموش که گفت نیز هستی است

باش از پی انصتواش الکن

Sus, çünkü söz de varlık [belirtisi] vardır;

“Susun” emrine uy da dilsiz ol; [bu, daha hayırlıdır].²⁵

چو گفته‌ست انصتو ای طوطی جان

بپر خاموش و رو تا آشیانه

Mademki [Tanrı] “susun” dedi ey can dudusu!

[Haydi] susarak uç, git ta yuvaya doğru.²⁶

Doğru söz, doğruyu söyleyen dil, müminlerin beratıdır; inananlar onunla vuslata erer; geçici olan bu âlemi, ölümlü olan her şeyi bırakırlar.

زبان صدق و برق رو برات مؤمنان آمد

که جانم واصل وصلست و هشته بی‌ثباتی را

Doğru sözle nurlu yüz, oldu müminlerin beratı;

Çünkü canım vuslata erdi; bıraktı daim olmayanı.²⁷

Sözü tuzağa yem yapmalıdır; çünkü insandaki tutkunluk sözdendir. Söz, kimi vakit kilittir kimi vakit anahtar. İnsanoğlu, sözle bazen önünü görür, yolu aydınlanır bazen de karanlıkta kalır, önünü bile göremez.

²⁴ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 724 (Gazel 1925/17).

²⁵ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 727 (Gazel 1934/19).

²⁶ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 875 (Gazel 2346/12).

²⁷ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 76 (Gazel 70/12).

Onun için sözü söylemeden önce iyice düşünmek, sonra söylemek gerekir. Kişi, önce söyleyeceği sözün ne anlama geldiğini, nasıl sonuçlara yol açacağını düşünmeli sonra söylemelidir. Eğer söz ağza geldiği gibi ölçülüp biçilmeden söylenirse, beklenmedik sonuçlar doğurabilir. Çünkü söz ok gibidir; dil ise yay gibi. Ok gibi olan söz, dil gibi olan yaydan çıktı mı geri gelmez, er geç hedefe ulaşır. Onun için sözü söylemeden önce iyice düşünmek, oku yani sözü doğruca kulağa çekmek, sonra sözü söylemek gerekir. Hz. Ali'nin dediği gibi; "Söz, söylemezsen senin hükmüne tabidir; ama söylemeye başladın mı sen ona mahkûm olursun. Paranı nasıl gizliyorsan, sözünü de gizle; nice söz vardır ki nimeti giderir, zahmeti, sıkıntıyı getirir."²⁸

گفته را دانه‌های دام مساز

که ز گفتست این گرفتاری

گه کلیدست گفت و گه قفلست

گاه از او روشنیم و گه تاری

Sözü tuzağa yem yapma;

Çünkü sözdendir bu tutkunluk da.

Söz, kimi vakit kilittir kimi vakit anahtar;

Onunla bazen aydınız bazen de karanlığa giriftar.²⁹

سخن چو تیر و زبان چو کمان خوارزمی است

که دیر و دور دهد دست وای از این دوری

Söz oka benzer, dil de Harezmî yayına,

[Çıktı mı] er geç ulaşır [hedefe]; vay bu uzaklığa!³⁰

این سخن همچو تیر راست کشش سوی گوش

تا نکشی سوی گوش کی بجهد از کمان

²⁸ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mesnevî ve Şerhi*, İstanbul 1985, VI, 738.

²⁹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1169 (Gazel 3147/8-9).

³⁰ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1138 (Gazel 3073/26).

Oka benzeyen bu sözü doğruca çek kulağına,
Nasıl olur da yaydan fırlar, çekmezsen kulağına?³¹

تن آدمی کمان و نفس و سخن چو تیرش

چو برفت تیر و ترکش عمل کمان نماند

İnsanın bedeni yaydır; soluğu, sözü ok gibi;

Yay bir işe yaramaz, okla okluk gitti mi?³²

بغزا شراب خامش و ما را خموش کن

کاندر درون نهفتن اشیاء مبارکست

Şarabı artır ve sus, bizi de sustur;

Çünkü bazı şeyleri gönülde gizlemek uğurludur.³³

Söz, söyleyen kişiye göre değişir. Söz, yel gibidir; gül bahçesi tarafından eserse, gül kokusu getirir, külhandan eserse kötü koku getirir. Dinleyen kişi, gül bahçesi gibi, hoş kokulu, tatlı dilli insanlar konuştuğlarında onların sözleriyle huzur bulur, mutluluğu kat kat artır; külhanlar, çöplükler, lağım çukurları gibi kokan, konuştuğları zaman ağızlarından kötü kokulu salyalar akan, insan görünümü yaratıklar konuştuğlarında ise tiksindir, sıkılır, daralır, hatta kendini kaybeder, öfkelenir.

گفت بادست اگر در او بویست

هدیه تو بود که گلزاری

Söz yeldir, bir koku varsa onda

Senin hediyendir; gül bahçesinin zira.³⁴

Söz, kadeh gibidir; insanları mest eder, kendinden geçirir. Sözde bir ışık vardır; bu da ışıklarla, nurlarla dolu konuşan kişinin yüzündendir.

گفت جامست اگر بر او نور یست

³¹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 773 (Gazel 2060/5).

³² Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 317 (Gazel 771/9).

³³ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 207 (Gazel 451/18).

³⁴ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1169 (Gazel 3147/10).

از رخ تو بود که انواری

Söz kadehtir; bir ışık varsa onda;

Senin yüzündendir; zira dolusun sen ışıklarla.³⁵

Söz, ortamına ve adamına göre kısa veya uzun tutulabilir. Yeğlenen görüş, sözü fazla uzatmamak, kısa tutmaktır. Muhatap sevilen veya dinleyen bir kişi olursa söz uzatılabilir; aksi halde kısa tutmak gerekir. Konuşmacı, ortama göre hareket etmeli; söze doymuş kişilere aynı sözü tekrar edip durmamalıdır; çünkü onlara söz söylemek, dolmuş tulumu su doldurmaya çalışmak gibidir. Dolmuş tulumu su doldurulursa tulum patlar. Evet, çok şey söylemek, çok konuşmak dinleyen insanı patlama noktasına getirir; onu son derece sıkar, bezdirir; bunun için sözü kısa tutmak, az ve öz konuşmak gerekir.

حرام دارم با مردمان سخن گفتن

و چون حدیث تو آید سخن دراز کنم

هزار گونه بلنگم به هر رهم که برند

رهمی که آن به سوی تو است ترک تاز کنم

İnsanlarla konuşmayı haram sayarım;

Ama senin sözün geldi mi sözü uzatırım.

Hangi yola götürseler, binlerce çeşit topallar dururum;

Fakat sana giden yolda Türk gibi at koştururum.³⁶

مشک بر بند کوزه‌ها پر شد

مشک هم می‌درد ز بسیاری

Tulumu kapat, testiler doldu;

Tulumu patlatır, çok olursa [su].³⁷

³⁵ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1169 (Gazel 3147/11).

³⁶ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 650 (Gazel 1724/2-3).

³⁷ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1169 (Gazel 3147/12).

Konuşmacı her zaman aynı bildik sözleri tekrarlayıp durmamalı, yeni sözler söylemelidir; çünkü yeni sözle dünya ve içindekiler hayat bulur, yenilenir; engeller, sınırlar ortadan kalkar.

هین سخن تازه بگو تا دو جهان تازه شود

وارهد از حد جهان بی حد و اندازه شود

Haydi, yeni bir söz söyle de yenilensin, canlansın iki dünya;

Hadden, sınırdan kurtulsun; sınırsız, ölçüsüz olsun [bu] dünya.³⁸

Bazı sözler vardır, yankesici gibidir, insanı aldatır; insanın kendisini, malını mülkünü ve hatta ailesini, her şeyini alır götürür. Bunun için dostların sözünü dinlemek, yankesicilerden kaçmak, topluluktan ayrılmamak gerekir.

عوض باده نکته می گویی

تا بری وقت ما به طراری

Şarap yerine ince sözler söylüyorsun;

Yankesicilikle zamanımızı çalmak istiyorsun.³⁹

بشنو سخن یاران بگریز ز طراران

از جمع مکش خود را استتیزه مکن مسته

Dinle dostların sözünü, kaç yankesicilerden;

Ayrıлма topluluktan, kavga etme yemek yüzünden.⁴⁰

Sözün, olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Söz, yel gibidir; insanı, dünyayı, bütün âlemi dağıtır, darmadağın eder; bazen de bütün bir âlemi, insanlığı toplar, düzene koyar; perişan, kederli ve üzgün olanı kendine getirir, sakinleştirir.

سخن بادست ای بنده کند دل را پراکنده

ولیکن اوش فرماید که گرد آور پریشان را

³⁸ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 242 (Gazel 546/1).

³⁹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1169 (Gazel 3147/3).

⁴⁰ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 861 (Gazel 2300/2).

Söz yeldir, ey kul, dağıtır, perişan eder gönlü, yüreği;
Ne var ki topla diyen de odur perişanı, kederliyi.⁴¹

نیستانت ندارد تاب آتش

وگرچه تو زنی شهری برآری

Kamışlığının tahammülü yok ateşe;
Gerçi bir şehri ayağa kaldırırsın sesinle.⁴²

خامش کنم بندم دهان تا برنشورد این جهان

چون می ننگجی در بیان دیگر نگویم بیش و کم

Susayım, ağzımı yumayım da dağılmasın, darmadağın olmasın şu dünya.

Zaten söze de sığmıyorsun; artık bir şey söylemem ne eksik ne fazla?⁴³

Bazı sözler, özellikle gaybî, gizli sözler, herkesin yanında söylenmez; bunun için Şeyh Selâhaddin gibi sözden anlayan, akıllı, sır sahibi, sır bilen, bu tür sözleri kulağına küpe yapacak insanların olması gerekir. Bazen anlayan, bilen bile bu sözleri anlayamaz veya anlamada güçlük çeker; böyle iken bilgisiz, anlayışsız kimse nasıl anlar, nasıl bilebilir? Böyle bir durumda söyleyen kişi, yüzbinlerce sözü de olsa sözünü kabuk içinde, gizli, kapalı veya yanılmaca söyler; çünkü bu tür sözler, ne ağza ne düşünceye sığar ne de onları söylemek mümkün olur.

سخن در پوست می گویم که جان این سخن غیبست

نه در اندیشه می گنجد نه آن را گفتن امکانست

خمش کن همچو عالم باش خموش و مست و سرگردان

وگر او نیست مست مست چرا افتان و خیزانست

Sözü kabuk içinde söylüyorum; bu sözün canı gayptır;

Ne düşünceye sığar ne de onu söylemeye imkân vardır.

Sus, dünya gibi sessiz ol, sarhoş ol, şaşkın ol;

⁴¹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 72 (Gazel 58/8).

⁴² Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1000 (Gazel 2695/3).

⁴³ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 537 (Gazel 1384/15).

Eğer o zil zurna sarhoş değilse, ne diye düşüp kalkmaktadır?⁴⁴

جز صلاح الدین نداند این سخن را این سخن
من غلام زیرکان و زیرکان و زیرکان

Selâhaddin'den başkası bilmez, anlamaz bu sözü, bu sözü;
Ben, akıllıların kuluyum kölesiyim, akıllıların, akıllıların.⁴⁵

ایمان عشق است و کفر ماییم
در کفر نگه کن و در ایمان
ایمان با کفر شد هم آواز
از یک پرده زند الحان
دانا چو نداند این سخن را

پس کی رسد این سخن به نادان

İman aşktır; kâfirlik biziz küfür de;

Sen imana da bak küfre de.

İman, ses sese vermiş küfürle;

Bir perdeden şarkı okuyorlar [birlikte].

Bu sözü anlamazken bilen bile,

Nasıl ulaşır bu söz cahile?⁴⁶

باریک شد این جا سخن دم می‌نگنجد در دهن

من مغلظه خواهم زدن این جا روا باشد دغا

Söz inceldi burada, soluk sığmıyor ağza,

Yanıltmaca söz söyleyeceğim burada, uygun olur aldatmaca.⁴⁷

⁴⁴ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 166 (Gazel 325/12-13).

⁴⁵ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 731 (Gazel 1941/7).

⁴⁶ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 722-723 (Gazel 1922/5-7).

⁴⁷ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 60 (Gazel 27/30).

صد هزاران سخن نهان دارم

گوش را گوشوار بایستی

Yüz binlerce sözüm var gizli;

Kulağa [altın] küpe gerekirdi!⁴⁸

با خلق بسته بسته بگویم من این حدیث

با کس نگویم این ز فلانی خریده‌ام

Ben, örtülü, kapalı söyleyeyim şu sözü cemaate;

Bunu falandan satın aldım demeyeyim kimseye.⁴⁹

Önce de ifade edildiği gibi söz söyleyen, konuşan ilk insan, peygamber de olan Hz. Âdem'dir. Peygamberler, gizli şeyleri bilen Tanrı'dan bir koku alsınlar, O'nun emir ve yasaklarını öğrensinler ve mutlu olsunlar diye insanlara, kavimlere, kabilelere ödağacı kesilmişlerdir. Ne var ki insanın istekli olması, koku almayı istemesi gerekir. Bunun için söz parasına damga basmaya gerek yoktur; çünkü arayan, istekli olan, altın madenini bulur. İnsanın; koku aldıktan, emir ve yasakları öğrendikten sonra, ayıplarının, kusurlarının, günahlarının örtülmesi, iyiliklere tebdil edilmesi için yanıp yakılması, başka kokulara maden olması gerekir. Gönül yanıp yakıldı mı kalplere vahiy gelir; gökyüzü güzel kokularla dolar. Bu konuda çok şey söylenebilir; ama sözü kısa kesmek iyidir.

عود خلقانند این پیغامبران

تا رسدشان بوی علام الغیوب

گر به بو قانع نه‌ای تو هم بسوز

تا که معدن گردی ای کان عیوب

چون بسوزی پر شود چرخ از بخور

چون بسوزد دل رسد وحی القلوب

⁴⁸ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1173 (Gazel 3156/11).

⁴⁹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 644 (Gazel 1707/4).

حد ندارد این سخن کوتاه کن

گر چه جان گلستان آمد جنوب

Bu peygamberler, ödağacı kesilmişler kabilelere,
Gizli şeyleri bilen Tanrı'dan bir koku alsınlar diye.

Bir kokuyla yetinmiyorsan sen de yan ki

Maden olasin [kokulara], ey ayıplar madeni.

Yandın mı, dolar gökyüzü güzel kokuyla, [miskle];

Gönül yanıp yakıldı mı vahiy gelir kalplere.

Gerçi güney [rüzgârı] canıdır bağıın bahçenin, ama

Bu sözün sonu yoktur; kısa kes sözünü, [anla!]⁵⁰

بر نقد سخن جانا هین سکه مزین دیگر

کان کس که طلب دارد او کان ذهب بیند

Sakin söz parasına damga basmaya kalkma ey can!

Görür, bulur altın madenini, arayan, istekli olan.⁵¹

Söz, işaret diliyle de söylenir. Sözden anlayana söz söylemek şart değildir, ona bir işaret yeter; çünkü o, göz, kaş, baş ve benzeri organların işaretiyle veya kemerini çözmek, dudağını ısırarak gibi eylemlerle de kendisine ne demek istendiğini anlar, o sözün peşine düşer.

خموش باش سخن شرط نیست طالب را

که او ز اشارت ابرو رسد به دنباله

Sus, söz söylemek şart değildir isteyene;

Çünkü o, kaş işaretiyle de anlar, düşer peşine.⁵²

به حق آنک بخواندی مرا ز گوشه بام

اشارتی که بکردی به سر به جای سلام

⁵⁰ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 158 (Gazel 303/7-10).

⁵¹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 264 (Gazel 617/8).

⁵² Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 898 (Gazel 2416/8).

به حق آنک گشادی کمر که می نروم
 که شد قمر کمرت را چو من کمینه غلام ...
 به حق آنک گزیدی دو لب که جام بگیر
 بنوش جام رها کن حدیث پخته و خام

Allah için, damın köşesinden bana seslenmiştin;

Selâm yerine başınla bir işaret etmiştin.

Allah için, gitmiyorum diye çözmüştün kemerini;

Ay da benim gibi kesilmişti kemerinin aşağılık bir kölesi...

Allah için, dudağını ısırmıştın da [demişdin] al kadehi,

İç şarabı, bırak, terk et [şu] olgun ve ham sözleri.⁵³

Söz söyleyenlerin maksatları, dinleyenlere, susanlara sözlerini duyurmaktır. Nasıl ki yolcuların maksatları, oturanlara, şehirlerine, ailelerine, sevdiklerine kavuşmak, onlara ulaşmaksa, söz söyleyenlerin maksatları da dinleyenlere, susanlara sözlerini duyurmaktır.

مقصود ره روان همه دیدار ساکنان

مقصود ناطقان همه اصغای خامشان

Yolcuların maksatları, oturanlara kavuşmak, onlara ulaşmaktır;

Söz söyleyenlerin maksatları ise susanlara sözlerini duyurmaktır.⁵⁴

Ledün ilminden⁵⁵ gelen sözler, bengisudur, hayat verir. Amellerin, fiillerin ürün vermesi için ruhu ondan boş tutmamak gerekir.

⁵³ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 653 (Gazel 1732/1-2, 5).

⁵⁴ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 769 (Gazel 2048/8).

⁵⁵ Ledün ilmi/Bâtın ilmi: Hz. Peygamber'den gelen veya özel bir yolla naslardan çıkarılan bilgiler gibi ilham ve keşf (keşif) yoluyla vasıtasız olarak Allah'tan alınan bilgilere denir. Mutasavvıflar dinî ilimleri zahir ve bâtın olmak üzere ikiye ayırır. Hadis, fıkıh ve kelâm gibi ilimlere zahir ilimleri, tasavvufa da bâtın ilmi adını verirler. Naslardaki gizli manaları, ibadetlerin manevî ve ahlâkî özünü, varlık ve olayların arkasındaki sırları açıklığa kavuşturan bâtın ilmi gizlidir ve onu halka açıklamak câiz değildir. Çünkü halk bu yüksek ilmi ve ondaki ince manaları ya anlayamaz veya yanlış anlar. Bu yüzden bâtın ilmi ancak zeki, yetenekli, istekli ve kalp gözü açık kimselere öğretilir.

آب حیات آمد سخن کاید ز علم من لدن
جان را از او خالی مکن تا بردهد اعمالها

Söz, hayat suyudur, çünkü ledün ilminden gelir [ey er];
Canı ondan boş tutma da ürün versin ameller, fiiller.⁵⁶

Söz, mana ehline az da olsa çoktur; yeterli gelir; suret ehline ise ne kadar çok olursa olsun azdır, yetersizdir.

بر اهل معنی شد سخن اجمالها تفصیلها
بر اهل صورت شد سخن تفصیلها اجمالها
Söz az da olsa çoktur mana ehline;
Ama suret ehline azdır çok söz bile.⁵⁷

Sözden gönül kokusu gelir, gönül de sözden belli olur, ortaya çıkar. Kişi, öyle söz söylemeli ki kabul edilsin. İnsan, sözünün kabul görmesi için, kendisini rezil rüsva etmemelidir; çünkü gönülde kabul gören sözler dinlenir, gönülden gelen sözler gerçekleşir. Söz, yanlış bile olsa, gönülde doğruluk varsa, kabul görür.

بوی دل آید از سخن دل حاصل آید از سخن
تا مقبل آید از سخن لا تهتكوا جلبابکم

Sözden gönül kokusu gelir, gönül de sözden hâsıl olur, [bilin];
Sözünüzün kabul olması için, örtünüzü açmayın, kendinizi rezil etmeyin.⁵⁸

Sevgiliye, dosta, güzele dair söz söylerken daha dikkatli, hatta daha kıskanç olmalıdır. Mevlâna, bu hususta daha dikkatli ve daha kıskançtır; doğal olarak başkalarına da böyle olmayı öğütler. Bütün suretlerin aslı olan güzeli, göz kıblesini tutmak, yakalamak için bir tuzak kurar ve bunu

Bâtın ilmi İslâm'dan ayrı ve onun dışında bir ilim değildir. Bu ilim esasen nasların derin ve ince manalarından ibaret olup Hz. Peygamber tarafından bazı sahabilere öğretilmiştir. Hz. Mûsâ'nın Hızır'dan öğrendiği ilim ledün ilmidir (Geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Bâtın İlmi", *DİA*, İstanbul 1992, V, 188-189).

⁵⁶ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 50 (Gazel 2/15).

⁵⁷ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 50 (Gazel 2/16).

⁵⁸ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 669 (Gazel 1777/6).

canlı, cansız hiç kimseye, hiçbir şeye söylememek için son derece dikkatli hareket eder.

Mevlâna, bu bağlamda gizli sözle, sözü söyleme zamanı ve mekânı ile ilgili okuyucuya veya dinleyiciye çok önemli bilgiler verir. Duvarın bile kulağı olduğunu; daha yavaş söylemek gerektiğini; aklın dama çıkıp yabancı var mı yok mu diye etrafı gözetlemesini, gönlün de yabancının girmemesi için kapıyı sürmelemesini, kısacası son derece dikkatli olunmasını ister.

Mevlâna'ya göre; düşmanlar pusudadır, hep bunu düşünürler; bir şey duydukları zaman birbirlerine söylerler. Zerreler bile gizli de olsalar, birbirlerine hasımdır, düşmandırlar. Bu yüzden kimsenin duymaması için kuyunun dibinde veya seher vakti tenhada konuşmayı öğütler; çünkü "düşman şöyle dursun, düşmanın hayali bile tehlikelidir" der. Nitekim bir gün düşmanın hayali geçip giderken gönül hanesine uğrar; gönülden gizli bir söz duyar da düşmanların yanına gider. Ne duyduysa hepsini okur, anlatır; kuru yaş, ne varsa duyduklarının hepsini teker teker söyler.

İşte bu yüzden Mevlâna, "O günden beri biz ve dost, yolda söz verdik; sırrı gizleyelim, başımızı öne eğelim dedik. Biz de insanız, madendeki taştan daha aşağı değiliz ya. Kimse kazma vurmada altın bulmadı." der ve sırrı gizlemek için dostuyla sözleştiklerini söyler. Mevlâna, "Deniz bile kesesini bağlamış, içli içli oturmuş yani haberim yok, ne zaman görmüşüm inciye." derken hem kendisinin hem de dostunun, dolayısıyla biz insanların da deniz gibi olmasını, içindeki sırrı gizlemesini, kimseye söylememesini öğütler.

خواهم گرفتن اکنون آن مایه صور را
 دامی نهاده‌ام خوش آن قبله نظر را
 دیوار گوش دارد آهسته‌تر سخن گو
 ای عقل بام بررو ای دل بگیر در را
 اعدا که در کمینند در غصه همینند
 چون بشنوند چیزی گویند همدگر را
 گر ذره‌ها نهند خصمان و دشمنانند
 در قعر چه سخن گو خلوت گزین سحر را

ای جان چه جای دشمن روزی خیال دشمن
در خانه دلم شد از بهر رهگذر را
رمزی شنید زین سر زو پیش دشمنان شد
می خواند یک به یک را می گفت خشک و تر را
زان روز ما و یاران در راه عهد کردیم
پنهان کنیم سر را پیش افکنیم سر را
ما نیز مردمانیم نی کم ز سنگ کانیم
بی زخم های میتین پیدا نکرد زر را
دریای کیسه بسته تلخ و ترش نشسته
یعنی خبر ندارم کی دیده ام گهر را

Şimdi, bütün suretlerin aslı olan o [güzeli] tutacağım,
Bir tuzak kurmuşum, o göz kiblesini [avlayacağım].
Duvarın kulağı vardır; daha yavaş söyle;
Ey akıl, dama çık; ey gönül, kapıyı sürmele.
Pusudaki düşmanlar hep bunu düşünüyorlar;
Bir şey duydular mı birbirlerine söylüyorlar.
Zerreler gizli de olsalar hasımdır, düşmandır onlar;
Kuyunun dibinde konuş, seher vakti tenhada konuş, [duymasınlar].
Ey can, düşman şöyle dursun, düşmanın hayali bile bir gün,
Girmişti gönül haneme geçip gitmek için, [sanki dün];
Bu gönülden gizli bir söz duydu da düşmanların yanına gitti,
Bir bir hepsini okudu, kuru yaş ne varsa, hepsini söyledi.
O günden beri biz dostlar yolda söz verdik;
Sırrı gizleyelim, başımızı öne eğelim [dedik].
Biz de insanız, madendeki taştan aşağı değiliz ya;
[Kimse] altın bulmadı, vurmada yere kazma.

Deniz bile kesesini bağlamış, oturmuş içli içli,

Yani haberim yok diyor, ne zaman görmüşüm inciye.⁵⁹

Söz, söz söylemeyi bilen, sözün değerini anlayan kişinin yanında büyüktür, yücedir; çünkü söz, gökten inmiştir. Söz, değersiz, hor ve hakir değildir.

سخن به نزد سخندان بزرگوار بود

ز آسمان سخن آمد سخن نه خوار بود

Söz, söz söylemeyi bilenin yanında büyüktür, yücedir;

Söz, gökten inmiştir. Söz, olamaz [asla] hor ve hakir.⁶⁰

Kişi, iyi söz söylemezse, binlerce söz söylese de bir söz kadar değeri olmaz; söz bile sayılmaz; fakat iyi söz söylerse, bir sözünün binlerce söz kadar değeri olur, dinleyenlere daha fazla etki eder.

سخن چو نیک نگویی هزار نیست یکی

سخن چو نیکو گویی یکی هزار بود

İyi söz söylemezsen, bir söz kadar değeri olmaz binlerce sözün;

Fakat iyi söz söylersen, binlerce söz kadar değeri olur bir sözün.⁶¹

Sözde Tanrı'nın sıfatları vardır. Bu, söz perdeden dışarı çıktığı, perdesini kaldırdığı zaman ortaya çıkar, görülür.

سخن ز پرده برون آید آن گهش بینی

که او صفات خداوند کردگار بود

Söz, perdeden dışarı çıktı mı, görür, bilirsin onu,

Onun yaratan Tanrı'nın sıfatları olduğunu.⁶²

⁵⁹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 119-120 (Gazel 194/1-9).

⁶⁰ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 378 (Gazel 938/1).

⁶¹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 378 (Gazel 938/2).

⁶² Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 378 (Gazel 938/3).

Her söz, herkese söylenmez. Bazı sözler, ehline yani o sözün hakkını verecek, üstesinden gelecek kabiliyet ve yeterliğe sahip olan kişilere söylenir; bunun için sır sahibi olmak, sırrı muhafaza etmek gerekir. Böyle sözler ehline değil de başkalarına söylendi mi Hak Teâlâ kıskanır; çünkü bu sözler, başkalarına zarar verir, onları yoldan çıkarır. Ne mutlu o kişiye ki, sözde sır sahibidir, sözünü saklar, her aklına geleni söylemez.

سخن چو روی نماید خدای رشک برد

خنک کسی که به گفتار رازدار بود

Tanrı kıskanır, söz gösterdi mi yüzünü;

Ne mutlu kişiye, sözde sır sahibidir, saklar sözünü.⁶³

Arştan yeryüzüne dek her zerre konuşur, sözler söyler; ancak anlayışta Arş gibi olan kişi bunu bilir, idrak eder.

ز عرش تا به ثری ذره ذره گویاند

که داند آنک به ادراک عرش وار بود

Arştan yeryüzüne dek her zerre konuşur, söz söyler;

Anlayışta Arş gibi olan kişi bilir bunu, idrak eder.⁶⁴

Söz, Tanrı bilgisinden çıkarsa, Tanrı işini görür; insandan çıkar da kişi ondan bir iş isterse, bu savaşa götürür; insanlar birbirlerine girer; ortalık toz duman olur.

سخن ز علم خدا و عمل خدای کند

وگر ز ما طلبی کار کار بود

Söz, Tanrı bilgisinden olursa, Tanrı işini görür;

Ancak bizden iş istersen, bu savaşa götürür.⁶⁵

Sözün etkisi çok büyüktür. Söz, eabil kuşları gibi, büyük bir orduyu kırar geçirir. Söz ordusu, yani bu gizli gayb ordusu karşısında savaşmak

⁶³ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 378 (Gazel 938/4).

⁶⁴ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 378 (Gazel 938/5).

⁶⁵ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 378 (Gazel 938/6).

mümkün değildir. Sözün gizli bir silahı vardır; bazen bir sivrisinek olur, Nemrut gibi padişahların kafasını keser, onları helak eder.

چو مرغکان ابابیل لشکری شکنند
 به پیش لشکر پنهان چه کارزار بود
 چو پشه‌ای سر شاه‌ی برد که نمرودست
 یقین شود که نهان در سلاحدار بود

Söz, eabil kuşları gibi bir orduyu kırar geçirir;

Gizli ordunun karşısında nasıl savaşılabilir?

Bir sivrisinek ki, Nemrut gibi bir padişahın kafasını kesti;

Kesin anlaşılıyor ki [sözün] bir silahı var gizli mi gizli.⁶⁶

Her söz veya konuşma metni herkese verilmez; isteyen, arayan kişiye verilir; istemeyen kişiye verildi mi bir müddet yanında taşır, sonra değerini bilmediği için bir çöp kutusuna veya başka bir yere atar, onu yok eder. Söz, söz metni, isteyen, arayan kişiye tesir eder, faydalı olur. Bazı sözlerin verilmesi için dosttan, sözün asıl sahibinden izin almak gerekir. Mevlâna gibi erenler, sözünü söylemek için talipler ararlar; buldukları zaman, öyle sözler söylerler ki o ana kadar hiçbir ağza düşmemiş, hiçbir kâtip de yazmamıştır.

تو صورتی طلبی زین سخن که دست نهی
 دهم به دست تو گر دست دستیار بود

Sen, parmak bastığın bu sözden bir suret istersin;

Dost yardım ederse, veririm [onu] eline senin.⁶⁷

کو بلبل چمن‌ها تا گفتمی سخن‌ها
 نگذشت بر دهان‌ها یا دست هیچ کاتب

Nerde yeşillikler bülbülü? Ona öyle sözler söyleyeyim ki

⁶⁶ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 378 (Gazel 938/7-8).

⁶⁷ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 378 (Gazel 938/10).

Düşmemiş olsun ağızlara, yazmamış olsun hiçbir kâtibin eli.⁶⁸

Gönül dili, ağızdaki dilden daha etkilidir. Bunun için dudağın yani ağızdaki dilin susması, insanın bu dili bir daha kullanmaması gerekir; çünkü dudak ve ağız sustu mu, gönül yüz dilli olur, yüzlerce dil kesilir; yüzlerce dilin söyleyeceğini bir anda söyler, anlatır.

چون لب خموش باشد دل صدزبان شود

خاموش چند چند بخواهییش آزمود

Gönül yüz dilli olur, dudak sustu mu.

Sus, ne zamana kadar deneyeceksin onu?⁶⁹

Sözü söylemek veya başlanmış sözü tamamlamak için duyan kulağa sahip isteklinin, dinleyicinin veya kulak verecek bir gönül sahibinin olması gerekir. İstekli veya dinleyici olmadı mı, insan yüz dilli olsa, ağız sözle dolu olsa da konuşmamalı, susmalıdır; konuşmaya başlamış olsa da sözü uzatmadan, kısa kesip bitirmelidir.

بس کن و خاموش مشو صدزبان

چونکه یکی گوش نیاوردهاند

Yeter, sus artık, yüz dilli olma [bire];

Çünkü getirmediler bir tek kulak bile.⁷⁰

دلی بیابد تا این سخن تمام کنم

خراب کرد دلم را چنان دلارامی

Bir gönül gerek ki tamamlayayım bu sözü;

Gönle huzur veren böyle bir dilber harap etti gönlümü!⁷¹

Söz tuzaktır; insan, ondan kaçta bildiği kadar uzağa kaçmalıdır; çünkü insan bu söz tuzağı yüzünden ağa takılır, esir düşer, rezil rüsva olur.

⁶⁸ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 160 (Gazel 306/13).

⁶⁹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 353 (Gazel 873/7).

⁷⁰ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 398 (Gazel 993/8).

⁷¹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1132 (Gazel 3058/9).

شصت فرسنگ از سخن بگریز

که ز دام سخن درین شستی

Altmış fersah [uzağa] kaç sözden;

Çünkü söz tuzağı yüzünden bu ağdasın sen.⁷²

Söz söyleyen, sözün ruhunu vermelidir; çünkü onun sıcaklığıyla her dilsiz söze gelir, konuşmaya başlar. Bunun için de susmak, her anlaşılmaz sözün arkasından koşmamak gerekir; çünkü kişi susup dinlediği zaman manevî kapılar açılır.

جان سخن بخش که از تف او

گردد هر گنگ خرف منطقی

...

خامش باش و بنگر فتح باب

چند پی هر سخن مغلقی؟

Sözün ruhunu ver; çünkü onun sıcaklığıyla

Her dilsiz söze gelir, başlar konuşmaya...

Sus da bak kapının açılmasına;

Daha ne kadar koşacaksın her anlaşılmaz sözün arkasında?⁷³

Söz söyleyen, muhatabın veya dinleyicinin eleştirilerine açık olmalıdır; hatta sözünde bir yanlış olursa, sözünün düzeltilmesini istemelidir.

اگر سزای لب تو نبود گفته من

برآر سنگ گران و دهان من بشکن

Eğer, senin dudağına lâyük değilse sözüm benim;

Ağır ve büyük bir taş al, vur, dağıt ağzımı benim.⁷⁴

Söz söyleyen kişi, söz kadehini de sunmalıdır; çünkü onun sıcaklığıyla her şey, her kara duvar bile söze gelir, konuşmaya başlar. Yine bunun için

⁷² Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1171 (Gazel 3153/8).

⁷³ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1177 (Gazel 3168/3, 15).

⁷⁴ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 781 (Gazel 2083/1).

önce de ifade edildiği gibi susmak, her anlaşılmaz sözün arkasında koşturmak gerekir; çünkü kişi susup dinlediği zaman manevî kapılar açılır.

جام سخن بخش که از تف او

گردد دیوار سیه منطقی...

خامش باش و بنگر فتح باب

چند پی هر سخن مغلقی

Söz kadehini sun; çünkü onun sıcaklığıyla
Her kara duvar söze gelir, başlar konuşmaya...

Sus da bak kapının açılmasına;

Daha ne kadar koşacaksın her anlaşılmaz sözün arkasında?⁷⁵

Söz, içi boş davul gibidir; elzem olan susmaktır; çünkü sessizlik âlemi susan insanlarla doludur.

خموش باش که پرست عالم خمشی

مکوب طبل مقالت که گفت طبل تهیست

Sus, konuşma; çünkü sessizlik âlemi doludur;

Söz davulunu çalıp durma; çünkü söz, içi boş davuldur.⁷⁶

Söz söyleyen dikkatli olmalı, yeri ve zamanı uygun değilse kapalı ve rumuzlu sözler söylememelidir.

İnsanlar konuşurken birbirinin kusurunu araştırmamalıdır; çünkü başkalarının ayıplarını, kusurlarını aramak, araştırmak, onları ortaya dökmek, Kur'ân-ı Kerîm'de "Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?" (49 Hucurât 12) ve Hz. Peygamberin hadislerinde "Müslümanların ayıplarını ve gizli hallerini araştırmaya kalkışırsan, onları[n

⁷⁵ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1179-1180 (Gazel 3173/2, 14).

⁷⁶ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 223 (Gazel 493/7).

ahlâkını] bozarsın ya da onları birbirine düşürmeye yaklaştırmış olursun."⁷⁷ buyurulduğu gibi günahdır, yasaklanmıştır. Bu, ne erkeklığe sığar ne de kadınlığa.

ور بگفتم نکته‌ای هستش بسی تاویل‌ها

گر غرض نقصان کس دارم نه مردم من نه زن

Bir kapalı söz söylesem birçok anlama çekilebilir, [anlayın];

Eğer birisinin kusurunu ararsam, ne erkeğim ben ne de kadın.⁷⁸

Kişinin yaptığı işleri, düşüncesiyle ilgili, düşüncesine uygun, düşüncünün doğal bir sonucu olduğu gibi halleri, durumları da sözlerle ilgilidir, sözlerden belirir. Aynı şekilde sözler de hallerle ilgilidir, hallere işaret eder. Sözler, halleri, durumları gösterir.

فکری بدست افعال‌ها خاکی بدست این مال‌ها

قالی بدست این حال‌ها حالی بدست این قال‌ها

İşler düşünceyle ilgilidir; bu mallar da toprağa aittir;

Bu haller sözlerle ilgilidir; sözler de hallerle ilgilidir.⁷⁹

Sözün etkisi çok büyüktür. Bir sözle bütün bir âlem hem vücuda getirilebilir hem de yok edilebilir. Nitekim Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerîm'de "Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'tır. O, bir işin olmasını dilerse, ona ancak "Ol" der ve olur" (2 Bakara 117). Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu sadece, o şeye "Ol" demektir, hemen olur (36 Yasin 82) buyrulduğu gibi bir "ol" buyruğuyla bütün bir âlemi var etmiştir, yine benzer bir buyruğuyla yok edecektir. Allah Teâlâ'nın kendisine "halife"⁸⁰ olarak

⁷⁷ Nevevî, Muhyiddîn, *Riyâzü's-Sâlihîn ve Tercemesi* (çev. Hasan Hüsnü Erdem), Ankara 1981, III, 154.

⁷⁸ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 741 (Gazel 1969/4).

⁷⁹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 49 (Gazel 2/9).

⁸⁰ Halife: Sözlükte "arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek" anlamlarına gelen half kökünden türetilmiş olup "birinin yerine geçerek işini, görevini devam ettiren" şeklinde açıklanan halife kelimesi, terim olarak biri siyasette, diğeri tasavvufta iki alanda kullanılmaktadır. Bir kimsenin diğeri bir zatın yerini tutmasına hilâfet denir.

seçtiği insanın sözü de cüzî olarak benzer özellikleri gösterebilir, yani bir sözle birçok söz söylemiş gibi etkili olabilir, yüzlerce kişiyi, eşeği, öküzü bağlayıp dizginleyebilir.

علم ما دادۀ او و ره ما جادۀ او
گرمی ما دم گرمش نه ز خورشید حمل
دم او جان دهدت روز نفخت بیذیر
کار او کن فیکونست نه موقوف علل

Bilgimiz onun vergisi, yolumuz onun caddesi;
Sıcaklığımız, O'nun sıcak nefesi, Koç burcundaki güneşten değil.
“[Ruhumdan] ruh üfürdüm” günü, can verir sana nefesi;
O'nun işi, “Ol der, oluverir” sebeplere bağlı değil.⁸¹

جرعہای کن فیکون بر سر آن خاک بریخت
لب عشاق جهان خاک تو را لیسیده

“Ol deyince olur” yudumunu o toprağın üstüne döküverdi;
[O yüzden] yalar dünya âşıklarının dudakları, senin toprağını.⁸²

İnsanın Allah'ın halifesi olup olamayacağı âlimlerce tartışılmış, “Yeryüzünde bir halife yaratacağım” (Bakara 2/30); “Sizi yeryüzünün halifeleri kılan...” (En'âm 6/165; Neml 27/62) mealindeki ayetlerde geçen halife kelimesi iki şekilde açıklanmıştır. Bazı âlimlere göre insan kendinden önce yeryüzünde hâkim olan cinlerin yerine getirildiği için “bu varlık türünün ardından gelenler” anlamında Hz. Âdem ve soyuna halife denmiştir. Bu görüş sahipleri “Allah resulünün halifesi” ifadesini kullanır, ancak “Allah'ın halifesi” tabirinden hoşlanmazlar. İkinci görüşe göre Hz. Âdem ve insan yeryüzüne hükmettiği için Allah'ın halifesi olmuştur. “Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet” (Sâd 38/26) mealindeki ayet de bu görüşü desteklemektedir.

Mutasavvıflar, “insanlar arasında Allah adına hükmetme” şeklindeki ikinci anlamını esas almışlardır. Hasan-ı Basrî, takva sahibi temiz ve seçkin kullar için “Allah'ın halifesi” tabirini kullanmıştır; ancak halife ve hilâfet bir tasavvuf terimi olarak insan-ı kâmil ve kutup fikrinin gelişmesi sonucunda ortaya çıkmıştır (Süleyman Uludağ, “Halife”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 299-300).

⁸¹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 522 (Gazel 1344/2-3).

⁸² Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 885 (Gazel 2378/8).

گویم به حجر حی شو گویم به عدم شیء شو
گویم به چمن دی شو داری عجب اقرارم

Taşa diril derim, yoka var ol, bir şey ol derim,
Çimenliğe kış ol; acep ikrar eder misin beni, derim?⁸³

اگر گاو آرد پیشت سفیهان
به یک نکته صد گاو و خر را ببندی

Akılsızlar, sürseler de önüne bir öküzü;
Bir sözle bağlarsın yüzlerce eşeği, öküzü.⁸⁴

Bazen konuşmacı acı sözler söyler; ancak bu muhataptan kaynaklanır. Muhatabın durumu konuşmacıyı böyle bir söze, böyle bir duruma, bu tatsızlığa sevk edebilir.

آن تلخ سخنها که چنان دل شکن است
انصاف بده چه لایق آن دهن است
شیرین لب او تلخ نگفتی هرگز
این بی‌نمکی ز شور بختی منست

Bu kadar gönül kırıcı olan o acı sözler [neyin nesi?]
İnsaf et, [bunlar] o ağza yakışır, yaraşır sözler mi?
Onun tatlı dudağı söylemezdi asla acı söz;
Bu tatsızlık, benim bahtımın kötülüğündendi.⁸⁵

Söz söyleyenin sözü altın gibi değerli de olsa, işi kötüyse, sözü kendisine tesir etmiyorsa yani sözüyle işi bağdaşmıyorsa, kimsenin yanında bir hükmü, bir etkisi olmaz. Evet; kimse, değeri sırtındaki eyerden daha aşağı olan bir atı yola çıkmak için eyerlemez, güvenip de onu yola sürmez.

گفتار تو زر و فعلت ارزیزین است

⁸³ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 561 (Gazel 1457/11).

⁸⁴ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1158 (Gazel 3123/5).

⁸⁵ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1276 (Rubai 121).

یک حبه به نزد کس نیرزی زینست
اسبی که بهاش کم زار ز زین است
آنرا تو ز بهر ره نوروزی زینست

Sözün altın olsa da kötüyse işin,
Kimsenin yanında bir dane bile etmezsin.
Değeri, sırtındaki eyerden aşağı olan atı,
Sen, yola çıkmak için eyerlemezsin.⁸⁶

Dil, gönüldekini, gönülden geçen şeyleri söylemekten acizdir; bu konuda dilsizdir, konuşamaz. Gönülse söylenecek sözle doludur, söze susamıştır; önünde berrak su akmaktadır; ancak ne gariptir ki ondan içemez yani söylenecek sözleri söyleyemez.

عشقی به کمال و دلربائی به جمال
دل بر سخن و زبان ز گفتن شده لال
زین نادره تر کجا بود هرگز حال
من تشنه و پیش من روان آب زلال

Kemale ermiş bir aşk, güzelliğin [zirvesin]de bir sevgili;
Gönül sözle [dolmuş], ama dil söylemekten aciz, dilsiz [sanki].
Bundan daha garip bir durum nasıl olur? [Olmaz] asla!
Ben susamışım; önümde berrak su akmakta hâlbuki.⁸⁷

Bazı sözler yakut gibidir, cana canlar katar. Böyle sözler, renksizdir; ama mercana nice renkler bağışlar; iman meşalesine hem ışık verir hem de güç kuvvet. Mevlâna gibi birçok vaiz, hatip, arif, şair ve yazar pek çok söz söylemişlerdir; ama o yakut gibi sözü söyleyememişlerdir.

آن لعل سخن که جان دهد مرجان را
بی‌رنگ چه رنگ بخشد او مرجان را

⁸⁶ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1300 (Rubai 383).

⁸⁷ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1366 (Rubai 1099).

مايه بخشد مشعله ايمان را

بسيار بگفتيم و نگفتيم آن را

O yakut gibi söz, canlar katar cana,
Renksizdir; ama nice renkler bağışlar mercana.
İman meşalesine [hem] güç verir [hem] maya;
Çok [söz] söyledik, ama onu söylemedik daha.⁸⁸

Mevlâna gibi Allah'a ulaşmış velilerin, erenlerin, ariflerin sözleri kendi sözleri değildir; onların sözleri, Allah Teâlâ'nın kendilerine ilham ettiği, üflediği sözlerdir. Bunu böyle bilmek ve ona göre davranmak gerekir; çünkü Allah Teâlâ, bu hususta "...Ben kulumu sevince, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum"⁸⁹; "Rabbin meleklere: 'Ben, balçıktan, işlenebilen kara topraktan bir insan yaratacağım. Onu yapıp ruhumdan üflediğimde ona secdeye kapanın" demişti." (15 Hicr 29-30); "Atığın zaman sen atmadın, Allah attı." (8 Enfâl 17); "O, arzusuna göre konuşmaz. O [bildirdikleri], kendisine vahyolunan vahiyden ibarettir." (53 Necm 3-4); "Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın!" (24 Nûr 63) buyurmuştur. Dinleyen veya işiten sanır ki onlar konuştuıkları zaman, ağızlarından çıkan sözler, kendilerinin sözleridir. Hayır; onlar, dostun bu sözlerini bir dağ gibi yansıtır, başkalarına aktarırlar. Kilitten ses çıkartan anahtar gibi, bu sözler, bu sesler, onların sözleri, sesleri değil, aksine dostun yani Allah Teâlâ'nın sözleridir.

من کوهم و قال من صدای یار است

من نقشم و نقشبندم آن دلدار است

چون قفل که در بانگ درآمد ز کلید

می‌پنداری که گفت من گفتار است

Ben bir dağım, benim sözüm yârin sesidir.
Ben bir resmim; ressamım o güzel sevgilidir.
Kilitten ses çıkartan anahtar gibi,

⁸⁸ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1265 (Rubai 4).

⁸⁹ Fûrûzanfer, *Bedî'uzzaman, Ehâdis-i Mesnevî*, Tahran 1370 hş., s. 18-19.

Sen sanırsın ki [bu] sözler, benim sesimdir!⁹⁰

عقل گوید مرا خمش کن بس
که خداوند غیب دان آمد
من خمش کردم ای خدا لیکن
بی من از جان من فغان آمد
ما رمیت اذ رمیت هم ز خداست
تیر ناگه کز این کمان آمد

Akıl bana diyor ki sus, yeter, kâfi;
Çünkü gizli şeyleri bilen efendi geldi.
Ey Tanrı'm! Ben sustum; ama
Bensiz, canımdan feryatlar kopup geldi.
“Attığın zaman sen atmadın” sözü de Tanrı'dan;
Ok, ansızın şu yaydan çıkıp geldi.⁹¹

من دم نزنم، لیک دم نحن نفحنا
در من بدمد، ناله رسد تا به ثریا

Ben, nefes almıyorum, konuşmuyorum; fakat “biz üfledik” nefesi,
Bana üflüyor da feryadım Ülker yıldızına kadar çıkıyor.⁹²
İnkârcılar, hasetçiler, kıskançlar varken ağız sözlerle dolu da olsa ko-
nuşmamalı, sessiz kalmalı; onlar gittikten sonra dostlarla konuşmalıdır.

گر چه دهان پر است ز گفتار لب ببند
خاموش کن که پیش حسودان منکریم
Ağzın sözlerle dolu, ama yum ağzını, konuşma;

⁹⁰ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1303 (Rubai 421).

⁹¹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 395 (Gazel 984/14-16).

⁹² Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1218 (Terkibibent 12, Bent 2/1).

Sus, çünkü inkârcı hasetçiler yanımızda.⁹³

Bazen konuşmacı, konuşmaya mecbur olduğu veya kendisini mecbur hissettiği zaman, hangi konu olursa olsun, ortamın, mekânın veya dinleyicinin durumunu dikkate almaz; söyleyeceği şeyleri söyler; ölüm bile buna engel olamaz.

خمش که گر دهنم مرده شوی بریندد

ز گور من شنوی این نوا پس مردن

Sus, ölü yıkayan kapasa da ağzımı, bağlasa da çenemi,
Öldükten sonra mezarımdan duyarsın bu nağmeleri.⁹⁴

Bazen ifadede harf, soluk ve kafiye yetersiz kalır, yabancı olur. Bu durumda göz, kaş, yüz, dudak, ağız ve benzeri diğer organların şekline bakmak, sözü onlardan okumak gerekir; çünkü insan, dille ifade edemediği birçok şeyi bu organlarıyla daha güzel ve daha etkili bir şekilde ifade edip anlatabilir. Hatta bazen bunlar da yetersiz kalır, o zaman gönül levhasına bakmalı, oradan okumalıdır; zira sonunda dil de kalmaz dudak da. Bunun için ağız sözle dolu da olsa, konuşmamak, fazla söz söylememek gerekir.

بس کن و بیش مگو گر چه دهان پرسخنست

زانکه این حرف و دم و قافیه هم اغیارند

Ağız sözle dolu, ama yeter, fazla söz söyleme;
Çünkü bu harf de yabancıdır soluk da kafiye de.⁹⁵

دو چشم تو بیان حال من بس

که روشنتر از این نبود بیانی

Senin iki gözün yeterlidir hâlimi bildirmeye benim;
Çünkü olamaz bundan daha açık bir söz, bir beyan [sevgilim].⁹⁶

⁹³ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 644 (Gazel 1706/16).

⁹⁴ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 781 (Gazel 2083/11).

⁹⁵ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 318 (Gazel 775/13).

⁹⁶ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1002 (Gazel 2701/2).

تو ز لوح دل فروخوان به تمامی این غزل را
منگر تو در زبانم که لب و زبان نماند

Sen, gönül levhasından oku bu gazeli tamamıyla;
Dilime bakma sen; çünkü dil de kalmaz dudak da.⁹⁷

Söz, ya mensurdur ya da manzum. Manzum söz, mensur sözden daha etkilidir; bu tür sözler denizdeki inciler gibidir. Şiirin zevkiyle insanlar hatta hayvanlar bile şevke gelir, bu sözleri dinler; onlarla iyi çalışır, iyi yol alırlar.

گر شعرها گفتند پر پر به بود دریا ز در
کز ذوق شعر آخر شتر خوش می کشد ترحالها

Çok şiir söyledilerse de denizin incilerle dolup taşması daha iyidir;
Çünkü deve bile şiirin zevkiyle [şevke gelir], yükünü taşır, iyi yol alır.⁹⁸

Sözle içteki gam ve keder giderilebilir. Bir kimsenin gönlünde bir gamı, bir kederi varsa, onu sevdiğine açıp söyleyebiliyorsa açıp söylemelidir; çünkü gönülde olan gam ve keder sözle giderilebilir.

آن را که غمی باشد و بتواند گفت
گر از دل خود بگفت بتواند رفت
این طرفه گلی نگر که ما را بشکفت
نه رنگ توان نمود و نه بوی نهفت

Bir gamı olup da gamını söyleyebilen,
Sözüyle süpürüp atabilir gönlünden.
Bir bak bizim için açılan şu acayip güle,
Ne rengi görünen ne de kokusu gizlenen.⁹⁹

⁹⁷ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 317 (Gazel 771/8).

⁹⁸ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 50 (Gazel 2/17).

⁹⁹ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1277 (Rubai 133).

Bazen insanın içinde sevgilisine, eşine, dostuna söyleyeceği öyle sözleri olur ki, onları kitapla, mektupla, postacıyla veya elçiyle bildirmesi mümkün olmaz; zamanını ve ortamını bekler; ortam oluştuğu zaman söyler; sevgilisi, eşi veya dostu onu dinler.

عِنْدِي جَمَلٌ وَ مِنْ اِشْتِيَاقٍ وَ فُضُولٍ
لَا يُمَكِّنُ شَرْحُهَا بِكُتُبٍ وَ رَسُولٍ
بَلْ اَنْتَظِرُ الزَّمَانَ وَ الْحَالَ يَحْوُلُ
أَنْ يَجْمَعَ بَيْنَنَا فَتُصَنِّعِي وَ أَقُولُ

İçimde, özleme ait o kadar çok söz var, o kadar çok,
Kitapla, mektupla ve elçiyle anlatmama imkân yok.
Zamanını bekliyorum; durum değişir, başka hâl alır;
Bir araya geliriz, ben söylerim, sen de dinlersin [çok].¹⁰⁰

Söz, sadece insanlar tarafından söylenmez; tabiattaki canlı cansız bütün varlıklar da söz söyler, konuşur.

Kur'ân-ı Kerîm'de "Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tesbih ederler. Her şey O'nu hamd ile tesbih eder. Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, Halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır." (İsra, 17/44); "Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra (kanat çırparak uçan) kuşların Allah'ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allah, onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir" (24 Nûr 41; benzer ayetler için bkz. 38 Sâd 18-19; 57 Hadîd 1; 59 Haşr 1, 24; 61 Sâf 1; 62 Cum'a 1; 64 Teğâbun 1) gibi birçok ayette ve Hz. Peygamber'in hadislerinde bildirildiği üzere tabiattaki canlı cansız bütün varlıklar Allah'ı tesbih eder; başkalarına bir şeyler söyler, anlatırlar. Bunu görmek ve duymak için tabiattaki varlıklara ibret nazarıyla bakmak, onlara kulak vermek hatta onları can kulağıyla dinlemek gerekir. Onların seslerini, sözlerini, konuşmalarını bilmek, öğrenmek ve tanımak için de yeryüzünde gezip dolaşmak gerekir. Yine bu bağlamda gezip görülen şeylerden ibret alınması için Kur'ân-ı Kerîm'de birçok ayetin yanında Hz. Peygamberin ha-

¹⁰⁰ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1366 (Rubai 1102).

disleri de vardır: De ki: “Yeryüzünde dolaşın da Allah’ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığına bakın. Sonra Allah (aynı şekilde) sonraki yaratmayı da yapacaktır. (Kıyametten sonra her şeyi tekrar yaratacaktır) Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.” (29 Ankebût 20). De ki: “Yeryüzünde dolaşın da suçluların sonunun nasıl olduğuna bir bakın.” (27 Neml 69; benzeri ayetler için bkz: 3 Âl-i İmrân 137; 30 Rûm 42; 16 Nahl 36...); “Seyahat edin, sıhhat bulun.”, “Seyahat edin, sıhhat bulun, ganimet elde edin.”, “Seyahat edin, sıhhat bulun, rızık elde edin.”¹⁰¹

ای بستگان تن به تماشای جان روید
 کآخر رسول گفت تماشا مبارکست
 هر برگ و هر درخت رسولیست از عدم
 یعنی که کشت‌های مصفا مبارکست
 چون برگ و چون درخت بگفتند بی‌زبان
 بی‌گوش بشنوید که این‌ها مبارکست

Ey bedene bağlananlar, canı seyre gidin, [sizin için iyidir];
 Çünkü Peygamber de demiştir, seyretmek mübarektir.
 Her yaprak, her ağaç, yokluk âleminden haber getiren bir elçidir;
 Yani [derler ki] temiz, gönül alıcı ekinler, bahçeler mübarektir.
 Yapraklar, ağaçlar, dilleri olmadan nasıl söylüyor, haber veriyorlarsa,
 Siz de kulaksız duyun, işitin bunları; çünkü [bu sözler] mübarektir.¹⁰²

هر کی او نعره تسبیح جماد تو شنید
 تا نبردش به سراپرده سبحان ننشست

Senin cansız varlıklarının tesbihini, sesini duyan,
 Allah Teâlâ’nın otağına götürmedikçe oturamaz [hiçbir zaman].¹⁰³

¹⁰¹ Aclûnî, Şeyh İsmâil b. Muhammed, *Keşfu’l-hafâ’ ve Muzîlu’l-ilbâs* (nşr. Yûsuf b. Mahmûd el-Hâc Ahmed), Dımaşk-Şam 1421/2000, I, s. 507.

¹⁰² Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 207 (Gazel 451/6-8).

¹⁰³ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 194 (Gazel 413/3).

برآمد بر شجر طوطی که تا خطبه شکر گوید
 به بلبل کرد اشارت گل که تا اشعار بر گوید
 به سرو سبز وحی آمد که تا جانفش بود در تن
 میان بندد به خدمت روز و شبها این سمر گوید
 همه تسبیح گویند اگر ماهست اگر ماهی
 ولیکن عقل استادست او مشروحتر گوید
 درآید سنگ در گریه درآید چرخ در کدیه
 ز عرش آید دو صد هدیه چو او درس نظر گوید

Dudu kuşu, şeker hutbesini okumak için ağaca kondu;
 Gül, şiirler okuması için bülbüle ferman buyurdu.
 Yeşil serviye vahiy geldi: Canın bedeninde oldukça
 Bu efsaneyi anlat, gece gündüz hizmet et, bel bağla.
 Ay olsun balık olsun; hepsi de tesbih etmekte;
 Fakat akıl üstattır; o, daha açık, daha etraflı söyler.

O, bakış dersini anlatmaya başladı mı Arş'tan yüzlerce armağan gelir,

Taşlar ağlamaya başlar, gökyüzü dilencilik eder, dilenir.¹⁰⁴

در نمازند درختان و به تسبیح طیور

در رکوعست بنفشه که دوتا می آید

Ağaçlar namazda; kuşlar tesbih çekmekte;

Rükûa varmış, iki büklüm geliyor menekşe.¹⁰⁵

ز طنازی شکوفه لب گشادهست

به غمازی زبان گشتهست سوسن

Çiçek işvelerle dudağını açtı;

¹⁰⁴ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 251 (Gazel 573/1-4).

¹⁰⁵ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 329 (Gazel 805/3).

Zambak sırrı ifşa etmede dil kesildi.¹⁰⁶

رسید آن لک لک عارف ز غربت

مسیح کرد او مرغان الکن

O arif leylek gurbetten geldi;

Dilsiz, peltek kuşları tesbih eder hale getirdi.¹⁰⁷

SONUÇ

Mevlâna, *Mesnevî*'deki kadar uzun ve ayrıntılı olmasa da *Dîvân-ı Kebîr*'de de söze ve sözün önemine dair hiç de azımsanmayacak ölçüde çok önemli bilgiler vermiş; hatta bağımsız olarak bu bağlamda birkaç manzume de söylemiştir.

Bu çalışmada, Mevlâna'ya göre söz ve sözün önemiyle ilgili şu hususlar tespit edilmiştir:

Söz, ya dille söylenir ya gönülle, ya bakışla ya da susarak hâl diliyle. Dilden çıkan söz, kibir verir, boyuna savaş çıkarır; çünkü sözde varlık belirtisi vardır; büyüklenmeye, gösterişe sebep olur.

İnsan, susarak, dilsiz, dudaksız da sözler söyleyebilir. Susmak, susarak konuşmak en etkili konuşma yöntemidir.

Söz makamında afyon özelliği vardır, insanı uyuşturur, bundan uzak durmak gerekir. Söz söylemek çocukluktur, susmaksa adamlıktır, erliktir.

Söz söylerken, konuşurken dinleyenlerin seviyesini, hassasiyetini, duygularını, inanç ve değerlerini de göz önünde bulundurmamak, ona göre konuşmak gerekir.

Konuşmacı, bazı sözleri söyleyebilmesi için kendisi gibi birini, sözden ve hâlden anlayan veya o hâli yaşamış olan, söz gibi bitimsiz, ölümsüz bir kulak sahibini, bir akıl erini arar; bulursa söyler; bulamazsa, orada bulunan birkaç kişiye bir şeyler söyler; ama fazla uzun tutmaz, derine dalmaz; susar.

¹⁰⁶ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 795 (Gazel 2120/3).

¹⁰⁷ Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 795 (Gazel 2120/11). Bitkilerin veya başka varlıkların konuşmalarıyla ilgili farklı örnekler için bkz. Mevlâna Celâleddin, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 729 (Gazel/Kaside 1940/1-63).

Mahrem sözler, geceleri yani mahrem olmayanlar, yabancılar uyuduğu zaman söylenir.

İnsanın ağzı, şeker gibi tatlı sözlerle dolup taşsa da bir anda coşup kükrememeli; boş şeylerle ve bayağı kişilerle uğraşmamalı; onlardan şikâyetçi olmamalıdır.

Ruhsuz insanlarla konuşmak, cansız şekillerle konuşmak gibidir. Her söz herkese söylenmez. Söz, sözden anlayana, insan olana söylenir. İnsanlarla konuşulur.

Peygamberler, veliler, dostlar, hatipler, vaizler, büyükler ve ileri gelenler konuşurken, onlara soru sorulmamalı, sessizce dinlemelidir; çünkü onlar, özellikle veliler ve dostlar, dinleyicinin ne soracağını bilir, anlarlar; onlar, soru sormadan da cevap verirler.

İnsanın söylediği sözle Kur'an nuru arasında yüz binlerce fark vardır; onun için Kur'an okunurken, Kur'an ayetleri konuşulurken, susmak, dinlemek gerekir; onun üstüne söz söylemek, o söze eksikmiş gibi fazladan bir şeyler eklemek doğru değildir.

Doğru söz, doğruyu söyleyen dil, müminlerin beratıdır; inananlar onunla vuslata erer.

Sözü tuzağa yem yapmalıdır; çünkü insandaki tutkunluk sözdendir.

Söz, kimi vakit kilittir kimi vakit anahtar. İnsanoğlu, sözle bazen önünü görür, yolu aydınlanır bazen de karanlıkta kalır, önünü bile göremez. Onun için sözü söylemeden önce iyice düşünmek sonra söylemek gerekir.

Söz, söyleyen kişiye göre değişir. Söz, yel gibidir; gül bahçesi tarafından eserse gül kokusu getirir, külhandan eserse kötü koku getirir.

Söz, kadeh gibidir; insanları mest eder, kendinden geçirir.

Söz, ortamına ve adamına göre kısa veya uzun tutulabilir. Yeğlenen görüş, sözü fazla uzatmamaktır.

Konuşmacı her zaman aynı bildik sözleri tekrarlayıp durmamalı, yeni sözler söylemelidir.

Bazı sözler vardır, yankesici gibidir, insanı aldatır; insanın kendisini, malını mülkünü ve hatta ailesini, her şeyini alır götürür.

Sözün, olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Söz, yel gibidir; insanı, dünyayı, bütün âlemi dağıtır, darmadağın eder; bazen de bütün bir âlemi, insanlığı toplar, düzene koyar; perişan, kederli ve üzgün olanı kendine getirir, sakinleştirir.

Bazı sözler, özellikle gaybî, gizli sözler, herkesin yanında söylenmez; bunun için Şeyh Selâhaddin gibi sözden anlayan, akıllı, sır sahibi, sır bilen, bu tür sözleri kulağına küpe yapacak insanların olması gerekir.

Söz, işaret diliyle de söylenir.

Söz söyleyenlerin maksatları, dinleyenlere, susanlara sözlerini duyurmaktır.

Ledün ilminden gelen sözler, bengisudur, hayat verir.

Söz, mana ehline az da olsa çoktur; yeterlidir; suret ehline ise ne kadar çok olursa olsun azdır, yetersizdir.

Sözden gönül kokusu gelir, gönül de sözden belli olur, ortaya çıkar. Kişi, öyle söz söylemeli ki kabul edilsin. İnsan, sözünün kabul görmesi için kendisini rezil rüsva etmemelidir; çünkü gönülde kabul gören sözler dinlenir, gönülden gelen sözler gerçekleşir. Söz, yanlış bile olsa gönülde doğruluk varsa kabul görür.

Sevgiliye, dostu, güzele dair söz söylerken daha dikkatli, hatta daha kıskanç olmalıdır.

Söz, söz söylemeyi bilen, sözün değerini anlayan kişinin yanında büyüktür, yücedir; çünkü söz, gökten inmiştir; değersiz, hor ve hakir değildir.

Sözde Tanrı'nın sıfatları vardır.

Her söz herkese söylenmez. Bazı sözler, ehline yani o sözün hakkını verecek, üstesinden gelecek kabiliyet ve yeterliğe sahip olan kişilere söylenir; bunun için sır sahibi olmak, sırrı muhafaza etmek gerekir.

Kişi, iyi söz söylemezse, binlerce söz söylese de bir söz kadar değeri olmaz.

Arştan yeryüzüne dek her zerre konuşur, sözler söyler; ancak anlayışta Arş gibi olan kişi bunu bilir, idrak eder.

Söz, Tanrı bilgisinden çıkarsa, Tanrı işini görür; insandan çıkar da kişi ondan bir iş isterse, bu savaşa götürür; insanlar birbirlerine girer; ortalık toz duman olur.

Sözün etkisi çok büyüktür; söz, eabil kuşları gibi, büyük bir orduyu kırar geçirir. Söz ordusu karşısında savaşmak mümkün değildir. Sözün gizli bir silahı vardır; bazen bir sivrisinek olur, Nemrut gibi padişahların kafasını keser.

Her söz veya konuşma metni herkese verilmez; isteyen, arayan kişiye verilir.

Gönül dili, ağızdaki dilden daha etkilidir.

Söz tuzaktır; insan, ondan kaçabildiği kadar uzağa kaçmalıdır; çünkü o, bu söz tuzağı yüzünden ağa takılır, esir düşer, rezil rüsva olur.

Söz söyleyen, sözün ruhunu vermelidir; çünkü onun sıcaklığıyla her dilsiz söze gelir, konuşmaya başlar.

Söz söyleyen, muhatabın veya dinleyicinin eleştirilerine açık olmalıdır; hatta sözünde bir yanlış olursa sözünün düzeltilmesini istemelidir.

Söz, içi boş davul gibidir. Elzem olan susmaktır; çünkü sessizlik âlemi susan insanlarla doludur.

Söz söyleyen dikkatli olmalı, yeri ve zamanı uygun değilse kapalı ve rumuzlu sözler söylememelidir.

İnsanlar konuşurken birbirinin kusurunu araştırmamalıdır.

Kişinin yaptığı işleri, halleri, durumları sözlerle ilgilidir, sözlerden belirir; sözler de hallerle ilgilidir, hallere işaret eder.

Sözün etkisi çok büyüktür. Bir sözle bütün bir âlem hem vücuda getirilebilir hem de yok edilebilir.

Konuşmacının acı sözler söylemesi muhataptan kaynaklanır.

Söz söyleyenin sözü altın gibi değerli de olsa, işi kötüyse, sözü kendisine tesir etmiyorsa yani sözüyle işi bağdaşmıyorsa, kimsenin yanında bir hükmü, bir etkisi olmaz.

Dil, gönüldekini, gönülden geçen şeyleri söylemekten acizdir.

Mevlâna gibi Allah'a ulaşmış velilerin, erenlerin, ariflerin sözleri kendi sözleri değildir; onlar, Allah Teâlâ'nın kendilerine ilham ettiği sözlerdir. Bunu böyle bilmek ve ona göre davranmak gerekir.

Söz, ya mensurdur ya da manzum. Manzum söz, mensur sözden daha etkilidir; bu tür sözler denizdeki inciler gibidir.

Sözle içteki gam ve keder giderilebilir.

Söz, sadece insanlar tarafından söylenmez; tabiattaki canlı cansız bütün varlıklar da söz söyler, konuşur.

İnsanoğlu, bu tür sözleri, öğütleri okuyup anladığı ve gereğini yaptığı zaman kurtuluşa erer, huzur bulur. Bizlere düşen bunları okumak, anlamak ve gereğini yapmaktır.

KAYNAKÇA

Aclûnî, Şeyh İsmâil b. Muhammed, Keşfu'l-hafâ' ve Muzîlu'l-ilbâs (nşr. Yûsuf b. Mahmûd el-Hâc Ahmed), Dımaşk-Şam 1421/2000.

Emiroğlu, İbrahim, "Mevlânâ'da Söz ve Muhatap", *Yedi İklim: Kültür-Sanat-Medeniyet-Edebiyat* (Mevlana Özel Sayısı), Cilt: 21, S. 211, İstanbul, Ekim 2007, s. 16-19.

Fürûzanfer, Bedî'uzzaman, *Ehâdis-i Mesnevî*, Tahran 1370 hş.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mesnevî ve Şerhi I-VI*, İstanbul 1985.

Küçük, Osman Nuri, "Mesnevî Ekseninde Mevlâna'nın Anlaşılma(ma)sı ve Nedenleri Üzerine," *Marife*, y. 1. 8, sayı. 2, güz 2008, s. 179-210.

Mevlâna Celâleddîn, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems I-II* (tsh. Bedî'uzzaman Fürûzanfer), Tahran 1374 hş.

-----, *Dîvân-ı Kebîr I-VII* (haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Nevevî, Muhyiddîn, *Riyâzü's-Sâlihîn ve Tercemesi I-III* (çev. Hasan Hüsnü Erdem), Ankara 1981.

Süleyman Uludağ, "Halife", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 299-300.

-----, "Bâtın İlmî", *DİA*, İstanbul 1992, V, 188-189.

Yeniterzi, Emine, "Mesnevî'de Söze ve Konuşmaya Dair Konular", *Mevlâna Araştırmaları Dergisi, Selçuk Üniversitesi, Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi*, Yıl: 1, S. 1, Konya, Mayıs 2007, s. 45-69.

<https://ganjoor.net/>

<http://www.kuranmeali.com/>

<https://www.vajehyab.com/>